

УДК 94 (100):327 «16/18»

Циватий В.Г.

ЄВРОПЕЙСЬКА МОДЕЛЬ ДИПЛОМАТІЇ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИПЛОМАТИЧНИХ СЛУЖБ ІСПАНІЇ, ІТАЛІЇ ТА ФРАНЦІЇ ДОБИ РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ (XVI-XVIII ст.)

У статті проаналізовано основні напрями зовнішньої політики та особливості формування моделей дипломатії Франції, Італії та Іспанії у добу раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.). Особливу увагу приділено інституціональному розвитку, здобуткам, проблемам та перспективам французької, італійської та іспанської дипломатичних служб у контексті загальноєвропейського розвитку досліджуваного періоду. Увага акцентується на національних особливостях дипломатії та зовнішній політиці Іспанії, Італії та Франції, які мають багатовікові історичні традиції та етапи інституційного розвитку. В історії дипломатичних служб цих держав та історії інституційного розвитку їх органів зовнішніх відносин дипломатія завжди розглядалася як частина політичної культури суспільства, як один з найголовніших засобів захисту інтересів держави у процесі державного будівництва та соціокультурного розвитку суспільств.

Ключові слова: зовнішня політика, дипломатія, інституціоналізація, дипломатична служба, модель дипломатії, ранній Новий час (XVI-XVIII ст.), Іспанія, Італія, Франція.

Міжнародні відносини, зовнішня політика і дипломатія провідних держав Європи доби Середньовіччя та раннього Нового часу уособлювалися в образі та діях їх правителів. Оскільки їх підходи, принципи, переконання, рішення та практичні дипломатичні дії багато в чому визначали й загальний поступ дипломатії зазначеного періоду та визначили її подальший розвиток під впливом реформаційних та інституціональних процесів протягом XVI-XVIII ст.

Компаративний аналіз та порівняння конкретних зовнішньополітичних доктрин і моделей дипломатії в історичній ретроспективі ставить передусім головною й обов'язковою умовою певний рівень абстрагування від історичного та політико-інституціонального контексту розвитку подій та окремих чинників політико-правових процесів в міжнародно-політичних регіонах. Тобто, головний акцент робиться на контекстний і фактологічний дискурс, що формується історичною або політичною наукою. Адже зовнішньополітичні доктрини і моделі дипломатії формують поряд з науковцями й практиками і політичні актори, які діють цілеспрямовано й усвідомлено, добре орієнтуючись в політико-дипломатичній та інституціональній системах координат [1, с. 292-300; 2, с. 136-141; 3].

Для доби раннього Нового часу характерний об'єктивно обумовлений процес завершення інституціонального оформлення зовнішньої політики і дипломатичних служб провідних держав Європи, зокрема Франції, Італії та Іспанії. Відповідно й постає споконвічне питання співвідношення та пріоритетності концептів «зовнішня політика» і «дипломатія». З цієї

проблематикою пов'язані й оцінки сучасників щодо різноманітних державно-правових форм і типів правління, інституційних політичних процесів, характеристик реальності й створення ідеалів при висвітленні завдань, а також практичної діяльності влади, концептів «зовнішня політика» і «дипломатія», моделей дипломатії, інститутів дипломатії, дипломатичного інструментарію тощо.

Для вивчення цих історичних процесів, явищ і подій автор пропонує застосувати нові методологічні засади до попередніх досліджень, а саме – використати теорію інституцій та інституціональних змін у політичних, правових, суспільних і дипломатичних системах. Такий методологічний підхід дає можливість показати, як інституції розвиваються у відповідь на конкретні виклики, стимули, стратегії та варіанти вибору і, відповідно, як вони впливають на функціонування політико-дипломатичних систем та систем міжнародних відносин упродовж тривалого історичного періоду.

Поняття «інституціоналізація» активно використовують політологи, правознавці, філософи, соціологи, економісти для виявлення суперечливих проблем суспільного розвитку з найдавніших часів до сьогодення. Історики, враховуючи його специфіку та концептуально-теоретичну складність, не поспішають залучати його до методологічного арсеналу історичного пізнання. Історичний аспект дослідження інституціоналізації зовнішньої політики і дипломатії передбачає виявлення способів досягнення тих чи інших суспільних результатів, відтворює процес самої трансформації, а не зосереджує увагу дослідника лише на простій фактологічній констатації. Така постановка проблеми має показати, яким чином відбувалося виникнення, формування інституціональних основ і розвиток дипломатичних служб європейських держав.

Постановка проблеми інституціоналізації зовнішньої політики є новою для історичного дослідження, відтак вимагає застосування системного аналізу та відповідної термінології, яка необхідна для виконання наукових завдань. Інституціоналізація – це перетворення будь-якого політичного явища (зокрема зовнішньої політики і дипломатії) на організовану системоустановчу інституцію. Вона є формалізованим, упорядкованим процесом з певною структурою відносин, ієрархією чи підпорядкованістю різних рівнів влади та іншими ознаками організації (правила поведінки, звичаї, закони, норми, дипломатичні методи, церемоніал, дипломатичний протокол, інститути дипломатії, дипломатичний інструментарій тощо).

Виходячи з постановки проблеми – маємо вивчати не лише схему хронологічних подій зовнішньополітичної діяльності держав та їх дипломатичний інструментарій спираючись на джерельну базу. Але необхідно показати перетворення зовнішньої політики і дипломатії як політичного явища на організовану системоустановчу інституцію, проаналізувати внутрішні та зовнішні функції держави, виявити критерії ефективності зовнішньої політики і

дипломатії з погляду формування європейської системи держав чи визначення пріоритетів зовнішньої політики держав Європи.

У сучасній українській історіографії проблеми міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії доби Середньовіччя у контексті їх актуалізації та комплексного розуміння досліджувалися такими вітчизняними науковцями, як Б.М. Гончар, О.Б. Дьомін, В.О. Дятлов, С.В. Віднянський, В.А. Смолій, Я.Д. Ісаєвич, Н.Г. Подаляк, М.В. Кірсенко, А.І. Кудряченко, М.С. Бур'ян, С.С. Троян, Б.О. Ачкіназі, В.В. Адауров, О.П. Машевський, С.Б. Сорочан, В.І. Яровий, О.М. Масан, С.В. Пронь, О.І. Сич, С.І. Лиман, Т.В. Чухліб, В.А. Рубель, П.М. Котляров, Ю.О. Голубкін, Т.А. Балабушевич, Л.О. Нестеренко, І.В. Немченко та інші. Суттєву увагу до проблем міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії раннього Нового часу у своїх наукових розробках приділяють представники французької, іспанської, німецької, італійської, російської, англо-американської та латиноамериканської історіографічних шкіл.

Спеціальні фундаментальні дослідження із зазначеної тематики відсутні. У цілому, аналіз науково-теоретичних розробок стосовно генези та розвитку системи європейських держав, проблем її доктринального забезпечення, свідчить про усталену в історіографії традицію фактологічного відтворення процесів, спираючись на принцип історизму, що свідчить про неможливість за таких умов уникнути схематизації відтворення історичних подій. Водночас, необхідно виявити організаційні та якісно нові зміни в зовнішній політиці й дипломатії європейських держав досліджуваного періоду під впливом реформаційних і модернізаційних процесів. Для вивчення сутнісних ознак системи держав необхідно використовувати нові методики пізнання, однією з яких є теорія інституцій та інституціональних змін, а також модернізаційних процесів. Така постановка проблеми має показати, яким чином відбувалося виникнення, формування інституціональних основ і розвиток дипломатичних та консульських служб провідних європейських держав.

Метою статті є спроба зробити аналіз розвитку політико-дипломатичних систем і процесів в Європі, зокрема – історичних передумов та інституційних етапів формування європейської школи дипломатії в цілому та національних особливостей дипломатичних служб Іспанії, Італії та Франції в добу раннього Нового часу.

З кінця XV ст. Європа вступає у новий період міжнародних відносин. Політична ситуація в Західній Європі наприкінці XV ст., після подій Столітньої війни (1337-1453 рр.) суттєво змінилася завдяки тому, що значно зміцнилися монархії, а у більшості держав, зокрема – Франції, Іспанії та Англії, завершувався процес внутрішньої консолідації [4; 5, с. 44-51; 6, с. 5-22]. Саме в цих державах було закладено основи сучасних національних держав, водночас роздробленість Німеччини й Італії залишалась непереборною. Ці тенденції знайшли чітке відображення в подіях Італійських воєн (1494-1559 рр.) [7].

У нових політичних умовах формуються і нові погляди на зовнішню політику та дипломатію. Найбільш послідовно ці погляди на державу та її зовнішню політику та дипломатію виклав у своїх працях Н. Макіавеллі: «... державець, якщо він прагне зберегти владу, повинен набути уміння відступатися від добра і користуватися цим умінням залежно від потреби» [8, с. 345]. Ідеї та політичний реалізм Н. Макіавеллі, витоки якого чітко окреслюються у потребах епохи, поділяли видатні політичні діячі й дипломати Середньовіччя та раннього Нового часу.

Особливості міжнародних відносин, зовнішньої політики та дипломатії ранньомодерної Європи визначалися тим, що це був вузловий багатofакторний часовий проміжок періоду генези капіталістичного устрою в межах феодалної формації. Адже кожному історичному типу класового суспільства відповідає свій тип держави і права, і відповідно – своя модель дипломатії. Це стосується й міжнародного права, зародження якого безпосередньо пов'язано з виникненням держави й здійсненням нею її зовнішніх функцій. Дипломатична практика розвивалась у відповідь на зміцнення державної влади. У минулому монархи задовольнялися тим, що відкликали своїх послів, тільки-но їхня місія закінчувалась. У XV ст. Венеція була єдиною державою, що підтримувала мережу постійних посольств за кордоном; згодом її приклад наслідували Папа Римський, заснувавши папські нунціатури та решта італійських міст. Суверенні володарі близько 1500 р. стали усвідомлювати, що однією із ознак їх статусу й незалежності є можливість призначення постійних закордонних посольств. До того ж вони стали цінувати візити до їх держав, і перш за все до королівських дворів – політичної інтелігенції [9].

Першим серед них був Фердинанд Арагонський, що мав своє посольство при дворі Св. Якова з 1487 р. Спершу його очолював доктор Родріго Гондесальві де Пуебло, а згодом жінка – Катерина Арагонська, принцеса Уельська і донька короля. Французькому королю Франциску I приписують заснування першої організованої королівської дипломатичної служби – з 1526 р. він мав послів навіть у османській Порті.

Невдовзі дипломатичний корпус (*corps diplomatique*), з'явився при кожному великому дворі та в кожній столиці. Живучи за умов певної небезпеки, дипломати швидко виробили необхідні правила імунітету, взаємодії, екстериторіальності, складання вірчих грамот і прецеденту. У 1515 р. Папа звелів, щоб нунцій був за дваєна дипломатичного корпусу, а також, що імперський посол повинен бути вищий від своїх колег, а решта послів мають поділитися на ранги, залежно від того, коли їхня країна визнала християнство як державну релігію. На практиці цей розпорядок не діяв, адже Карл V ставив іспанських послів вище за імперських та відмовився визнати вищість французьких послів над іспанськими. Це призвело до конфлікту, який тривав майже 200 років. Наприклад, в Гаазі (1661 р.), коли почети французького та іспанського послів зіткнулися на вузькій вулиці, дипломати цілий день

простояли, не рушаючи з місця, допоки міська рада наказала розібрати огорожу, щоб послы могли розминутись як рівня один одному [10, с. 540-541]. Зазначимо, що за часів Н. Макіавеллі дипломати уславились своїм ошуканством. Вони мали бути знайомі з кодами, шифрами та невидимим чорнилом.

Водночас, розвиток постійної дипломатії становив важливий етап формування спільноти держав. У 1643-1648 рр., коли в Мюнстері та Останбрюці було скликано велику дипломатичну конференцію, щоб покласти край Тридцятилітній війні, вже зароджувалась «Європейська згода» [11].

Саме тому відомості про зовнішню політику та дипломатію на межі Середньовіччя та раннього Нового часу варто розцінювати не як випадкові, не пов'язані між собою історичні факти, а як ознаки, що підтверджують усталеність нової дипломатичної практики на одному з етапів формування абсолютних держав у Європі, інституціоналізацію їх зовнішньої політики. Найтипівішими моделями дипломатії, що формувалися, стали – французька, італійська та іспанська. Ця нова дипломатична практика виникала та формувалася на тлі світового багатовікового дипломатичного досвіду, що передавався від формації до формації, від держави до держави. Уже наприкінці XV – початку XVI ст. надто швидке поширення міжнародних зв'язків було позначено переходом у Європі, зокрема у Західній, до сучасної системи організації посольської служби – постійним дипломатичним представництвом, було започатковано процес інституціоналізації зовнішньої політики кожної окремої держави та європейської зовнішньої політики в цілому.

Італія, з її моделлю дипломатії, вважається країною-фундатором постійної дипломатії, а першою республікою, яка заклала її основи, була Венеція. З метою запобігання неочікуваним політичним конфліктам, у всіх державах, в яких можливо було очікувати небезпеку, вона утверджує своїх послів, яким доручалося спостерігати, попереджати і, по можливості, запобігати небезпеці. Відповідно, Венеція й у себе приймала послів інших держав, а її дипломатія довгий час залишалася найкраще поінформованою та найбільш спритною. З 1480 р. майже на всьому Апеннінському півострові стало звичною практикою повсюдне використання посольств [12].

Італія, Франція та Іспанія стали фаворитами політико-дипломатичної системи, що формувалася на початку доби раннього Нового часу, і справжніми школами європейської дипломатії. Перші спроби теоретичного обґрунтування постійної дипломатії та її форм здійснив вищезгаданий Н. Макіавеллі. За його оцінкою, дипломатія вважалася війною на іншій території, а звичною зброєю – неправда й лукавство. Послы обов'язково мали добре знати історію, адже вона, згідно з тлумаченням сучасника Н. Макіавеллі – Ф. де Коміна – «пані усіх шахрайств, одурювань і віроломств» [13, р. 140]. Н. Макіавеллі зазначав, що дипломат спочатку повинен виявити себе з найкращого боку – «хорошою

людиною», лояльним і відвертим, щоб опісля добиватися хитрощами довіри у своїх співрозмовників і вміти краще ошукувати у сприятливий момент.

Варто зауважити, що не всім італійським республікам і монархіям судилося розвивати та вдосконалювати дипломатичний процес. Після початку Італійських воєн чільна позиція переходить до Франції й Іспанії. Ці дві держави зіграли одну з найважливіших ролей у міжнародних відносинах кінця XV – першої половини XVI ст., адже франко-іспанські відносини були визначальними на межі Середньовіччя та ранньої Нової історії. Суперництво Франції й Іспанії, яке знайшло прояв в Італійських війнах, було віссю, навколо якої формувалася система європейських держав та їх взаємовідносини, формувалася нова політико-дипломатична система світоустрою. Водночас французький дипломат Ф. де Комін закликав до мирного співіснування Франції й Іспанії, висуваючи ідею єднання цих великих держав і жалкував, що вони «не мають співчуття одна до одної» [14, с. 377].

У Франції та Італії наприкінці XV – початку XVI ст. починають утверджуватися форми й методи дипломатії Нового часу. В Іспанії цей процес дещо стримувався, що, на думку автора, пояснювалося певною системою поглядів її правителів. Вони побоювалися створення постійної дипломатичної служби в Іспанії, як свого часу вони з пересторогою відносилися до поширення та інституціоналізації юриспруденції. Наприклад, М.-Е. де Монтень зазначав: «Король Фердинанд, надсилаючи колоністів в Індію, мудро передбачив, щоб серед них не було вчених законників, висловлюючи побоювання про те, що у Новому Світі поширяться суди, адже саме юриспруденція як наука природно породжує суперечки й розбіжності у поглядах. Король, як у свій час і Платон, убачав, що будь-яка країна лише потерпає від юристів та медиків...» [15, с. 332]. Цілком ймовірно, що аналогічний погляд поширювався і на дипломатів, які мали багато спільного з юристами. Але з часом, Іспанія, сприйнявши позитивний досвід Франції та Італії у формуванні дипломатичної служби, розпочала такий же процес, усвідомивши необхідність і доцільність існування постійної дипломатії.

Постійна дипломатична служба набувала швидкого поширення та використання у практиці міждержавних відносин. З 1510-х рр. – у Папській державі, з 1520-х рр. – в Англії та Священній Римській імперії, а до середини XVI ст. це стало європейською традицією. Першу чверть XVI ст. слід визнати офіційним початком процесу інституціоналізації зовнішньої політики, ери постійних посольств, постійної дипломатії. Згодом розпочався наступний етап – розвитку й удосконалення дипломатичної практики досвідом багатьох держав і народів. В центрі дипломатичної практики постійно перебували питання війни й миру, адже, як стверджував Ф. де Комін, «дружба між государями далеко не одвічна» [16, с. 107].

Шлях до нового торувався зі збереженням загальної схоластичної орієнтації, де перепліталися елементи старого і нового способів мислення, старі і нові

ментальні установки. Але водночас нове мислення вимагало власного прояву, насамперед, у питанні влади: що таке «влада» у новому світосприйнятті і місце правителя у новому суспільстві, у період політичної інституціоналізації. Західноєвропейські правителі доби раннього Нового часу (Карл VIII, Людовік XII, Ізабелла Кастильська, Фердинанд Арагонський та ін.) були реформаторами за способом мислення та переконаннями. Їх державна діяльність внесла суттєві та яскраві зміни у процеси державотворення, політичної інституціоналізації, у методи ведення війн та організацію дипломатичних служб на постійних засадах, у розвиток договірних основ співіснування держав.

Правителі на межі двох епох персоніфікували у собі певний окреслений соціальний тип менталітету епохи ранньої Нової історії, водночас просуваючись далеко вперед від існуючих у суспільстві, у зв'язку з чим їх багато в чому не розуміли та не вірно оцінювали їх сучасники. З них починається відлік нових подій та змін у міжнародному житті ранньомодерної Європи. Проблеми війни та миру, а також війни та дипломатії хвилювали сучасників доби раннього Нового часу. Вони перебували в пошуку відповідей на ті питання, які ставила перед ними об'єктивна реальність, адже «мир і злагода – першочергово необхідні речі для королів і держав» [17, р. 254].

Франція доби правління Людовіка XII (1498-1515 рр.) стала складовим елементом становлення європейської системи держав. У ній, як і в інших державах Європи, відбувалася інституціоналізація зовнішньої політики [18; 19, р. 15; 20, р. 177; 21, с. 39-40]. Тридцятишестирічний Людовік XII став правонаступником французької зовнішньої політики та дипломатії у 1498 р., після смерті Карла VIII (1492-1498 рр.). Сучасники зазначали поступальність внутрішньої та зовнішньої політики нового короля, щодо політики попередника. Він заручився підтримкою колишнього найближчого оточення та радників Карла VIII. Його головним міністром став архієпископ Ж. д'Амбуазький, а радником з дипломатичним досвідом – Е. де Батарне (1438-1523 рр.) [22; 23].

З початку правління Людовік XII основні зусилля зосередив на дипломатії, як головному засобі вирішення конфліктів. Зовнішньополітична концепція Людовіка XII була пов'язана з дипломатичним курсом, який здійснював його попередник – Карл VIII та стала закономірним продовженням його намагань щодо зміцнення позицій Франції на Апеннінському півострові [24]. Він врахував досвід перших італійських походів Карла VIII та визначився зі своїми зовнішньополітичними пріоритетами.

Перші зовнішні відносини Людовік XII налагодив з Іспанією, Англією та Імперією, результатом яких стало підписання наприкінці літа 1498 р. низки договорів. 2 серпня 1498 р. у Парижі було укладено договір між Людовіком XII та ерцгерцогом Філіпом Австрійським про довіру та взаємоповагу [25, р. 454]. 5 серпня 1498 р. у Селестін де Маркуссі було підписано договір про союз між

Людовіком XII й Фердинандом та Ізабеллою, королем та королевою Кастилії і Арагону, щодо Італії [26, р. 326]. Перемир'я час від часу поновлювалося, але зовнішньополітичні інтереси Іспанії залишалися незмінними: лише себе вона вважала спадкоємницею середземноморської політики Арагонського дому, який на той час володів островами Сардинія та Сицилія. Завоювання ж Неаполітанського королівства повинно було стати логічним продовженням зовнішньополітичного курсу Іспанії [27, р. 240; 28, р. 215-218]. 24 серпня 1498 р. Людовік XII та Генріх VII у Вестмінстері підписали договір про торгівлю та судноплавство [29, р. 328; 30, р. 45]. Людовік XII всіляко підтримував та заохочував внутрішню і зовнішню торгівлю та з цією метою встановив у 1498 р. торгові привілеї для Нідерландів.

Вирішивши першочергові завдання зовнішньої політики Франції, Людовік XII зосереджує увагу на внутрішніх проблемах. Він відстоює право на територію Бретані, яка знаходилась у володінні вдови Карла VIII – Ганни Бретонської. Реалізуючи це, він отримує від Папи згоду на розірвання шлюбу з королевою Жанною (м. Блуа, 17 грудня 1498 р.). Протягом першого тижня січня 1499 р. у м. Нант Людовік XII укладає угоду з королевою Ганною Бретонською про збереження у дії привілеїв Бретані та договір про шлюб з нею.

Людовік XII зберігаючи ззовні мир та добросусідство у зовнішній політиці, продовжував розробляти таємні плани італійського походу. Він заявив, що не має наміру відмовлятися від претензій на герцогство Міланське та обґрунтував право на нього як батьківську спадщину, оскільки він вважав себе повноправним спадкоємцем дому Вісконті, у яких Сфорца, що правили в Мілані, «узурпували» трон. Але коло його власницьких інтересів поширювалося не лише на Мілан – він висував права і на Неаполітанське королівство, адже свого часу воно належало французькій династії, що надавало йому право на повернення спадщини, навіть через війну. Врахувавши внутрішньополітичні та зовнішньополітичні обставини, Людовік XII приймає рішення про початок воєнних дій в Італії. Французька армія, очолювана італійським кондот'єром Д.Д. Тривульціо, у липні 1499 р. перетнула кордон Італії. Італійське питання стає загальноєвропейським – хід подій та підсумки французького походу суттєво вплинули на процес формування європейської системи держав та інституціоналізацію зовнішньої політики та моделей дипломатії держав.

На межі XV-XVI ст. франко-іспанські протиріччя постають у центрі розвитку міжнародних відносин. Іспанія, держава-противага здійсненню зовнішньополітичних планів Франції, намагалася перешкодити її територіальному розширенню. У травні 1500 р. Фердинанд Арагонський та Ізабелла Кастильська спорядили військо та флот, нібито проти турків. У своїй дипломатичній грі Іспанія зробила ставку на Англію та Імперію. Мета ж

іспанської політики була цілком визначена – створення антифранцузької коаліції.

Правління Ізабелли Кастильської та Фердинанда Арагонського – це особливий період в історії Іспанії на межі Середньовіччя і раннього Нового часу. Головним підсумком проведених ними політичних, соціально-економічних, судово-адміністративних та законодавчих реформ стало встановлення в Іспанії «миру та заспокоєння», як з виправданою гордістю відзначає Ізабелла у «Заповіті» [31, с. 129]. Увесь процес розвитку Кастилії та Арагону, як єдиної держави наприкінці XV – початку XVI ст., сприяв її включенню до європейської системи держав у якості одного з провідних її елементів.

Мета французької зовнішньої політики й дипломатії, проголошена Людовіком XII, змінила ситуацію на міжнародній арені та стала катализатором до підписання у Лондоні 10 червня 1499 р. угоди між Іспанією та Англією. Одним із головних її пунктів була вимога без взаємної згоди не вступати у політичні союзи і не укладати династичні шлюби. Після підписання цієї угоди обидві сторони прискорили вирішення питання про шлюб Артура і Катерини (воно було підтверджено в Іспанії 20 січня 1500 р.) [32, р. 414-417]. Але Англія, підписуючи англо-іспанський договір з Фердинандом та Ізабеллою, не поспішала приєднуватися до коаліції проти Франції. Союзи з Іспанією та Імперією, а також мир із Францією та Шотландією повинні були створити такі зовнішні умови, у яких Тюдори мали б можливість відчувати себе у безпеці, не побоюючись зовнішніх вторгнень чи йоркських бунтів. Водночас, 14 червня 1500 р. був укладений договір з Венецією про допомогу [33, р. 417-419].

Події в Італії отримали свій подальший розвиток. Тимчасовий союз між Францією та Іспанією у 1501 р. був проміжним етапом у планах Фердинанда перед повним завоюванням Неаполітанського королівства – з червня 1502 р. військові дії між двома колишніми союзниками поновлюються. Протягом 1502 р. іспанці під командуванням Г. де Кордови, були витіснені французами під командуванням графа д'Обін'ї із Апулії.

Ізабелла, яка була втягнута в неаполітанські справи супроти своєї волі (оскільки плани її чоловіка були далекі інтересам Кастилії), згодом змінила думку на протилежну, бажаючи зміцнити політичний престиж Іспанії. Своєму зятю Філіпу вона надала всі повноваження для ведення переговорів з Людовіком XII. Переговори відбулися в Ліоні і за їх підсумками було укладено мирний договір 5 квітня 1503 р., за яким народжений у 1500 р. син Філіпа Карл повинен був бути заручений із дворічною донькою Людовіка XII – Клавдією; вони отримують титули короля і королеви Неаполя, герцога і герцогині Калабрії; до шлюбу іспанська частина Неаполітанського королівства надавались Філіпу, а на французькій частині призначався намісник; Людовік XII мав затримати споряджений у Генуї флот із військом та припасами для підтримки Неаполя; Фердинанд, разом з Філіпом повинен був надіслати

наказ про припинення військових дій, але він вчинив навпаки і віддав наказ не коритися наказам Філіпа.

Водночас Фердинанд послав із Трієсти в Барлетту людей та гроші і відправив нові війська проти графа д'Обін'ї в Калабрії чисельністю 15 тис. осіб, які очолив Ф. Андрада – 25 квітня 1503 р. він розбив графа д'Обін'ї при Семінаре. Договір від 5 квітня 1503 р. не був ратифікований і війна була поновлена.

29 грудня 1503 р. іспанці отримали перемогу над французькими військами – Г. де Кордова змусив французів після довгої серії військових операцій остаточно капітулювати в Гаєті 1 січня 1504 р. Ізабелла Кастильська добре розуміла значення цієї значної перемоги над французами для Іспанії [34, р. 30-32].

Таким чином, загальним підсумком війни 1498-1505 рр. стало падіння одразу двох великих італійських держав: французи окупували Мілан, іспанці – Неаполь. Король Франції запропонував іспанцям укласти перемир'я, яке було підписано 31 березня 1504 р. на трирічній термін – воно започаткувало новий період у європейській історії.

22 вересня 1504 р. в Блуа Людовік XII змушений був підписати мир з Іспанією та договір, згідно з яким французи назавжди відмовилися від зазіхань на Неаполь і повертали права на його володіння Фердинанду Арагонському. Однією із умов угоди було укладення шлюбу між французькою принцесою Клод та Карлом Люксембурзьким.

У 1504 р. в Ліоні було підписано договір між Францією та Іспанією, де обумовлювалися сфери їх впливу в Італії. Фактично Італія була розділена на дві зони впливу: іспанську – на півдні та французьку – на півночі [35]. Цей поділ отримав своє підтвердження за нового короля Франциска I, коли Франція та Іспанія знову поновили міждержавні відносини (Договір у Нуайоні) [36, р. 296-297]. Фактично, після цього поділу сфер впливу, Папі та іншим італійським правителям не залишалося нічого, окрім маневрування між цими двома зовнішніми силами (державами-лідерами).

Навесні 1505 р. Людовіку XII вдалося збалансувати відносини з Імперією та Іспанією, підсумком яких став договір, укладений в Ожено 4 квітня за яким було домовлено про інвеституру на Мілан для Людовіка XII. Інвеституру надав імператор Максиміліан, яка поширювалася на спадкоємців по чоловічій лінії, а при їх відсутності – на доньок [37, р. 458; 38, s. 156-158].

Розвиток політико-дипломатичних подій у ранньомодерній Європі свідчив про інституціоналізацію нових міждержавних відносин, державами-лідерами яких були Франція, Італія та Іспанія, формуючи власні моделі й традиції у сфері зовнішніх зносин [39; 40; 41, с. 136-141; 43, р. 26-27]. Таким чином, характер відносин між Францією та Іспанією початку раннього Нового часу коливається від різко ворожих до відносно мирних, з різними відтінками та ступенем прояву. Це роки військового суперництва та активної дипломатичної діяльності двох держав за превалювання в Італії.

На межі Середньовіччя та раннього Нового часу в європейських державах розпочинається процес оформлення та перетворення зовнішньополітичних функцій держави із спорадичних в державні інституції. Дипломатичні ініціативи, почини і проекти французьких та іспанських правителів спонукали інтенсивно функціонувати механізм міждержавних відносин європейської системи держав, що починала формуватися, та прискорювали процеси інституціоналізації їх зовнішньої політики.

Дипломатія держав ранньомодерної Європи, якісно нова за змістом, пройшла стадію становлення, яка співпадає за часом з Італійськими війнами. Власне тому, окрім передових ідей, вона мала у розпорядженні силу держави та армії. У період раннього Нового часу відбувається генеза інституціональних процесів нової зовнішньої політики і дипломатії, які знайдуть свій вияв протягом всієї доби Нового часу. Фаворитами і фундаторами цих процесів стали Франція, Італія та Іспанія, моделі дипломатії яких слугували взірцями для створення та ефективного впровадження дипломатичного інструментарію всіх держав Європи досліджуваного періоду.

Зазначимо, що останніми роками помітнішою стає тенденція до превалювання у наукових дослідженнях тематики узагальнюючої, глобальної тощо. Але не слід забувати і про регіональну та країнознавчу проблематику. Тому розуміння напрямів та змісту сучасного цивілізаційного процесу не можливе без усвідомлення базових історичних типів та основних форм традиційно-історичних усталених соціокультурних та політико-дипломатичних систем в аспекті їх зміни під впливом викликів сьогодення. Адже історія залишила нам чимало свідчень, коли те, на що тривалий час не звертали увагу, призводило до суттєвих змін в історико-політичному розвитку не лише окремих регіонів, держав, але й цивілізацій та суспільств у цілому.

Цілком заслуговує на подальші дослідження питання про вплив ідей гуманізму на витоки європейських політико-дипломатичних систем через призму сучасності до історичних витоків інституціональної історії. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі нададуть можливість створити цілісну картину політико-дипломатичного світу та національних особливостей політико-дипломатичних систем в Європі доби Середньовіччя, раннього Нового і Нового часу, як інституційного кластеру міждержавних відносин.

Список використаних джерел та літератури

1. Ціватий В.Г. США-Європа: зовнішньополітичні історичні поступи та інституціонально-дипломатичний діалог (XVIII-XXI століття) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2015. – Вип. 42. – С. 292-300.
2. Ціватий В.Г. Інституції та дилеми європейської дипломатичної практики доби раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.) // Науковий вісник Дипломатичної академії України при МЗС України. – 2014. – Вип. 21. – Ч. I. Серія «Історичні науки». – С. 136-141.

3. Ціватий В.Г. Європейська зовнішня політика доби раннього Нового і Нового часу: проблеми інституціоналізації (теоретико-методологічний аспект) // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2000. – Вип. 4. – С. 268-274.
4. Басовская Н.И. Столетняя война, 1337-1453 гг. – М., 1985. – 184 с.
5. Басовская Н.И. Идеи войны и мира в западноевропейском средневековом обществе // Средние века. – 1990. – Вып. 53. – С. 44-51.
6. Басовская Н.И. Англия и Франция в международной жизни Западной Европы XII-XV вв. // Средние века. – 1988. – Вып. 51. – С. 5-22.
7. Ададуров В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII століття). – Львів, 2002. – 412 с.
8. Макиавелли Н. Государь. – М., 1982. – 345 с.
9. Хеншелл Н. Миф абсолютизма: Перемены и преэстственность в развитии западноевропейской монархии раннего Нового времени. – СПб., 2003. – 272 с.
10. Норман Д. Європа: Історія. – К., 2001. – 1498 с.
11. Ивонина Л.И., Прокопьев А.Ю. Дипломатия Тридцатилетней войны. – Смоленск, 1996. – 96 с.
12. Ивонин Ю.Е. У истоков европейской дипломатии нового времени. – Минск: Изд-во «Университетское», 1984. – 159 с.
13. Mousnier R. Le XVIe et XVIIe siècle. – P., 1965. – Т. 4. – P. 140.
14. Коммин Ф. де. Мемуары. – М., 1987. – Кн. 8. – Гл. XXIV. – С. 377.
15. Монтень М. Опыты. – М., 1992. – Кн. 3. – Гл. XIII. – С. 332.
16. Коммин Ф. де. Мемуары. – М., 1987. – Кн. 3. – Гл. VIII. – С. 107.
17. Masselin J. Journal des Etats Généraux de France tenus à Tours en 1484 / Ed. A. Bernier. – Paris, 1835. – P. 254.
18. Abélard J. Autour de Louis XII. – Paris, 1995 – 396 p.
19. Néret J.-A. Louis XII. – Paris, 1948. – P. 15.
20. Sée H., Rebillon A. Le XVI siècle. – Paris, 1934. – P. 177.
21. Lot F. Recherches sur les effectifs des armées française des Guerres d'Italie aux Guerres de Religion (1494-1562). – Paris, 1962. – P. 39-40.
22. Bourgeois L. Quand la cour de France vivait à Lyon (1491-1551). – Paris, 1980. – 356 p.
23. Mandrot B. de. Imbert de Batarnay, seigneur du Bouchage. – Paris, 1886.
24. Procédures politiques du regne de Louis XII / Ed. R. Maulde de Claviere. – Paris, 1885.
25. Flassan G. Histoір général et raisonnée de la diplomatie française, ou de la politique de la France, depuis la fondation de la Monarchie, jusqu'a à la fin du règne de Louis XVI. – Paris, 1811. – Т. 1. – P. 454.
26. Dumont J. Corps universelle diplomatique du droit des gens. – Amsterdam, 1726. – Т. 3. – Pt. 2. – P. 326.
27. Bennisar B., Jasquart J. Le XVI-e siècle. – Paris, 1972. – P. 240.
28. Suárez Fernández L. Política internacional de Isabel la Católica. Estudio y documentos. – Т. 4 (1494-1496). – Madrid, 1989. – P. 215-218.
29. Dumont J. Corps universelle diplomatique du droit des gens. – Amsterdam, 1726. – Т. 3. – Pt. 2. – P. 328.
30. Flassan G. Histoір général et raisonnée de la diplomatie française, ou de la politique de la France, depuis la fondation de la Monarchie, jusqu'a à la fin du règne de Louis XVI. – Paris, 1811. – Т. 1. – P. 45.
31. Завещание Изабеллы I Кастильской (1451-1504) // Европа и Америка на перекрестке эпох. – Иваново, 1992. – С. 129.
32. Dumont J. Corps universelle diplomatique du droit des gens. – Amsterdam, 1726. – Т. 3. – Pt. 2. – P. 414-417.

33. Suàrez Fernàndez L. Política internacional de Isabel la Católica. Estudio y documentos. – Т. 4 (1494-1496). – Madrid, 1989. – P. 417-419.
34. Giovio P. La vie du Grand Capitaine. – Bari, 1931. – P. 30-32.
35. Larivaille P. La vie quotidienne en Italie au temps de Machiavel (Florence, Rome). – Paris, 1979. – P. 93.
36. Dumont J. Corps universelle diplomatique du droit des gens. – Amsterdam, 1726. – Т. 3. – Pt. 2. – P. 296-297.
37. Flassan G. Histoire générale et raisonnée de la diplomatie française, ou de la politique de la France, depuis la fondation de la Monarchie, jusqu'à la fin du règne de Louis XVI. – Paris, 1811. – Т. 1. – P. 458.
38. Wiesflecke H. Maximilian I. – Wien, 1991. – S. 156-158.
39. Ars historica. Сборник в честь Олега Фёдоровича Кудрявцева / Сост. и отв. редактор А.К. Гладков. – М.; СПб.: Центр гуманитарных инициатив, 2015. – 566 с.
40. Собираемость и меценатство в эпоху Возрождения / Ред.-сост. А.В. Доронин, О.Ф. Кудрявцев. – М.: Политическая энциклопедия, 2015. – 231 с.
41. Искусство и культура Европы эпохи Возрождения и раннего Нового времени: Сборник трудов в честь Всеволода Матвеевича Володарского. – М.: Центр гуманитарных инициатив, 2016. – 416 с.
42. Циватый В.Г. Институционализация дипломатической службы европейских государств на рубеже Средневековья и раннего Нового времени: теоретико-методологический аспект // Codrul Cosminului. – 2012. – Т. XVIII. – №. 2. – P. 287-294.
43. International Relations. Edited by Stephen McGlinchey. – Bristol, 2017. – Part I: DIPLOMACY. – P. 26-36.

Циватый В.Г. Европейская модель дипломатии и национальные особенности дипломатических служб Испании, Италии и Франции эпохи раннего Нового времени (XVI-XVIII вв.).

В статье проанализированы основные направления внешней политики и особенности формирования моделей дипломатии Франции, Италии и Испании в эпоху раннего Нового времени (XVI-XVIII вв.). Особое внимание уделено институциональному развитию, достижениям, проблемам и перспективам французской, итальянской и испанской дипломатических служб в контексте общеевропейского развития исследуемого периода. Акцентируется внимание на национальных особенностях дипломатии и внешней политике Испании, Италии и Франции, которые имеют многовековые исторические традиции и этапы институционального развития. В истории дипломатических служб этих государств и истории институционального развития их органов внешних отношений дипломатия всегда рассматривалась как часть политической культуры общества, как одно из главнейших средств защиты интересов государства в процессе государственного строительства и социокультурного развития обществ.

Ключевые слова: *внешняя политика, дипломатия, институционализация, дипломатическая служба, модель дипломатии, раннее Новое время (XVI-XVIII вв.), Испания, Италия, Франция.*

Tsivatyi V. The European Model of Diplomacy and National Features of the Foreign Service of Spain, Italy and France Concerning the Early Time of Modern Period (XVI-XVIII centuries).

The basic directions of foreign policy and diplomacy features of formation models in France, Italy and Spain in the early Modern period (XVI-XVIII century) are analyzed in the article. Particular attention is given to institutional development, achievements, problems and prospects of French, Italian and Spanish diplomatic services in the context of European development of the studying period. Attention is paid to the peculiarities of national diplomacy and foreign policy of Spain, Italy and France, which have centuries-old historical traditions and stages of institutional development. In the history of the diplomatic services of these States and institutional development in the history of their

external relations diplomacy has always been regarded as part of the political culture, as one of the most important means of protecting the state's interests in the process of state building and socio-cultural development of societies.

Keywords: *foreign policy, diplomacy, institutionalization, diplomatic service, diplomacy model, the early New Period (XVI-XVIII centuries), Spain, Italy, France.*